

1918–1950 BELLONA
1950–2007 MYŚL WOJSKOWA

K W A R T A L N I K
BELLONA

Pismo naukowe
wydawane przez
Ministerstwo Obrony Narodowej

Rocznik XCIII (V)

Nr 4/2011 (667)

TABLE OF CONTENTS

SECURITY

BrigGen Marek K. Ojrzanowski NATO: New Strategy, New Quality	7
BriGen (Pilot) Jan Rajchel, PhD; MajGen (Ret) Krzysztof Załęski, PhD Political and Military Conditions for Implementing NATO's New Strategic Concept	24
LtCol Tomasz Jałowiec, PhD; Janusz Płaczek, Prof. Global Peace Index	36
LtCol (Ret) Tadeusz Zbigniew Leszczyński, PhD The Balkan States and Turkey vs. EU Energy Security	48
LtCol Marek Brylonek Evolution of EU Common Security and Defense Policy	63
Maciej Ciesielski, MA Corruption and Bribery and its Effect on State and Civilians' Security. Sociological Analysis	68

ART OF WAR

Zygmunt Matuszak, Prof. Polish Military during the Reign of Sigismund I of Poland	82
Cdr (Ret) Krzysztof Kubiak Israeli Navy against Gaza Strip	100
Vice-Admiral (Ret) Henryk Solkiewicz, PhD Combat Actions of Polish Submarine Forces in WWII (1939-1945). Part I	117

EXPERIENCE

Marek Pawlak British Concept of Operational Culture in the Light of Iraqi and Afghan Experience	139
Col Bogdan Grenda, PhD Polish Air Force in EU Operations	147
Maj Andrzej Demkowicz, PhD Dilemmas of Contemporary Peace Operations	161
Paweł Fleischer Security Support Programs vs. Policy of the United States	173
LtCol Dariusz Brażkiewicz, PhD; Col Zdzisław Śliwa, PhD Strategic Interests of Russia in Central Asia	181

EDUCATION

Capt Marcin Sznycer Module Education in Army Professionalization	200
Capt Paweł Wasilewski, PhD; Col Mirosław Karasek Designer drugs vs. Behavior – Attempt to Explain	213

Strategiczne interesy Rosji w Azji Centralnej

ppłk dr
**DARIUSZ
BRAŻKIEWICZ**

szef obrony przed bronią masowego rażenia Dowództwa Wojsk Lądowych. Absolwent Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Chemicznych i Akademii Obrony Narodowej. Interesuje się historią wojen i stosunków międzynarodowych.

płk dr inż.
ZDZISŁAW ŚLIWA

szef Wydziału Reagowania Centralnego Ośrodka Analizy Skażeń. Absolwent Wydziału Chemii i Fizyki Technicznej WAT.

Czy dotychczasowej dominacji Rosji w krajach Azji Centralnej zagrażają działania Stanów Zjednoczonych i Chin? Autorzy uważają, że Rosja utrzyma wpływy w tym regionie. Umożliwią to wieloletnie dwustronne umowy gospodarcze, kontrola rurociągów i szeroki dostęp do rynków rosyjskich, także do miejsc pracy. Istotne znaczenie będą miały również rozumienie uwarunkowań regionu i umiejętność współpracy z jego państwami. Jednak wewnętrzne problemy Rosji mogą negatywnie wpłynąć na kształtowanie się i ciągłość jej polityki zagranicznej w tym obszarze Azji.

Is a domination of Russia in Central Asia countries threatened by the United States and China? In the authors' opinion, Russia maintains its influence in this region mainly due to the multi-year mutual economic agreements, pipeline control and a wide access to Russian market, including job positions. The understanding of the region's conditions and skillful cooperation with its states can also be quite significant. However, internal problems of Russia can negatively affect the shape and continuity of foreign policy in that area of Asia.

Rozpad Związku Radzieckiego zapoczątkował wiele przemian polityczno-ekonomicznych, które bezpośrednio wpłynęły na funkcjonowanie państw powstałych wskutek tego rozpadu. Miało to znaczenie zwłaszcza dla krajów regionu Kaukazu i Azji Centralnej, które stały w obliczu niepodległości dającej możliwość wyboru drogi rozwoju. Nowa sytuacja zachwiała pozycją Rosji w tych regionach, ponieważ w przeszłości były one ściśle z nią związane w dziedzinie bezpieczeństwa, ekonomii i polityki. Było to jednocześnie zaplecze gospodarcze Rosji ze względu na bogactwa naturalne oraz gospodarkę ukierunkowaną na rolnictwo. Z kolei dla

narodów stepowych, ze względu na położenie geopolityczne Azji Centralnej, Rosja była ważnym czynnikiem rozwoju cywilizacyjnego – stanowiła nie tylko źródło pozyskiwania zdobyczy technicznych świata zachodniego, lecz także wzór rozwoju państwa, jego struktur i organizacji¹. Z drugiej strony, Rosja nie podejmowała w Azji Centralnej dużych inwestycji przemysłowych i ograniczała inwestowanie w rozwój społeczno-kulturalny regionu. Tym samym nie przywiązywała dużej wagi do rozwoju społeczeństw Azji Centralnej, które przez wieki były w jej sferze wpływów, a jedynie korzystała ze złóż surowców naturalnych oraz płodów rolnych, a także budowa-

¹ S. Dębski: *Sojusz Rosji z Zachodem*. „Nowa Europa Wschodnia” 2010 nr 5.

ła i kontrolowała rurociągi oraz system transportowy, niezbędne do celów gospodarczych i militarnych.

Po uzyskaniu niepodległości państwa Azji Centralnej – Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan, Turkmenistan i Uzbekistan (rys. 1) – choć wciąż były silnie związane z Rosją, zaczęły poszukiwać własnej drogi rozwoju. Ich bliskie stosunki z Rosją były zatem naturalne i wynikały z dużych zależności gospodarczych, handlowych i wojskowych oraz pierwszych umów dwustronnych. Sprzyjały temu między innymi silne powiązania personalne i mentalne oraz zatrudnienie licznych mniejszości w gospodarce rosyjskiej, co pozwalało na zasilanie budżetów rodzinnych w regionie. Współpraca była także oparta na założeniu, że regionem jest zainteresowana Rosja i to ona prowadzi w nim politykę oraz strategię bezpieczeństwa, z ochroną granic i przestrzeni powietrznej włącznie, ponieważ dysponuje instrumentami do tego celu.

Powstanie nowych państw w Azji Centralnej, które mogły prowadzić własną politykę zagraniczną, spowodowało, że znalazły się one w kręgu zainteresowania politycznego i gospodarczego między innych Stanów Zjednoczonych, Chin, Indii oraz Unii Euro-pejskiej. Tym samym zwiększyła się konkurencyjność regionu oraz pogłębił proces budowania państwowości i świadomości narodowej. Sytuacja uległa zmianie zwłaszcza po 11 września 2001 roku i rozpoczęciu działań militarnych przez USA i NATO w Afganistanie, zwiększyło się bowiem znaczenie regionu ze względów strategiczno-wojskowych. Działania handlowo-inwestycyjne w regionie ożywiły również Chiny, które dynamicznie rozwijając swoją gospodarkę, poszukują zasobów surowców energetycznych, takich jak ropa naftowa i gaz ziemny. Do wielokierunkowej wzajemnej współpracy skłaniały także obawy przed ruchami separatystycznymi i terrorystycznymi.

Rozwojowi wydarzeń bacznie przyglądały się władze Rosji. O ile walka Stanów Zjednoczonych i NATO z terroryzmem w dużym stopniu znajdowała jej zrozumienie, zwłaszcza że jest to zagrożenie dla całego kontynentu, o tyle ich próby zakładania baz wojskowych i budowania demokracji w Azji Centralnej już powodowały sprzeciw. Z kolei działalność inwestycyjna Chin jest trudna do powstrzymania i w pewnej mierze zagraża utrzymaniu interesów ekonomicznych oraz wpływów politycznych Rosji w regionie. Tym bardziej że pod względem gospodarczym nie jest ona zdolna konkurować z potęgą Państwa Środka. Dążenie Rosji do utrzymania wpływów w regionie wynika z faktu, że jest to jeden z ważnych elementów określających jej pozycję na arenie międzynarodowej oraz element odbudowywania pozycji mocarstwowej.

W artykule przeanalizowano i oceniono działania Rosji w Azji Centralnej ukierunkowane na utrzymanie dominacji politycznej i militarnej, a także na zrównoważenie ekonomicznej ekspansji Chin oraz na utrzymanie korzyści finansowych wynikających z udziału w eksploatacji oraz tranżycie ropy i gazu. Przedstawiono również działania Rosji mające na celu ochronę państw Azji Centralnej przed ekspansją radykalnego islamu, terrorystów i przestępczości zorganizowanej oraz eliminowanie dróg przesyłu narkotyków na północ. Omówiono także problematykę powstrzymywania wpływów zachodnich, zwłaszcza Stanów Zjednoczonych, dzięki rozwojowi współpracy politycznej, gospodarczej i wojskowej w regionie.

Kształtowanie bezpieczeństwa Azji Centralnej

Powstanie nowych państw w Azji Centralnej nie oznaczało ich pełnej samodzielności politycznej, gospodarczej i militarnej, co w dużej mierze wynikało z uwarunkowań historycznych. Również Federacja Rosyjska

Opracował: Bartosz Brażkiewicz

Rys. 1. Mapa polityczna Azji Centralnej

dążyła do tego, by umowy i porozumienia międzynarodowe utrzymały te państwa w geopolitycznym układzie bezpieczeństwa ściśle z nią związanym. W efekcie początki samodzielnej państwowości krajów Azji Centralnej były trudne. Ów stan dodatkowo potęgowało uzależnienie finansowo-gospodarcze oraz wojskowe od Rosji, zwłaszcza zaś fakt, że granice państw były chronione przez rosyjskie jednostki wojskowe. Ponadto o podziale terytorialnym nowych państw zdecydowali rosyjscy urzędnicy, nie uwzględniając wielu wymagań etnicznych i religijnych mieszkańców tam narodów. Tym samym powstało potencjalne zarzewie niepokojów społecznych, nacjonalizmu, terroryzmu i ekstremizmu – przykładem dolina Fergany, którą określa się nawet jako wylęgarnię przemocy. Budowie demokratycznych państw i podtrzymywaniu wcześniejszych

relacji z sąsiadem z północy nie sprzyjało również to, że władzę przejęło wielu urzędników byłego establishmentu partyjnego. Rosja pośrednio stara się chronić rosyjską mniejszość narodową zamieszkującą region – dla przykładu, w Kazachstanie liczy ona około 25% populacji.

W dziedzinie bezpieczeństwa państwa regionu w zasadzie polegały na Rosji, dla której stabilizacja sytuacji jest ważna w kontekście jej rozwoju ekonomicznego oraz w związku z obawami przed islamskim ekstremizmem. Stałe wpływy rosyjskie w Azji Centralnej są zatem ważnym elementem bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej. Dano temu wyraz w koncepcji bezpieczeństwa narodowego z 2001 roku, w której wskazano, że wszelkie wysiłki w celu osłabienia pozycji Rosji w tym regionie istotnie zagrażają jej bez-

pieczeństwu². Wspólne organizacje i sojusze stanowią więc bufor strategiczny oraz służą umocnieniu wpływów w aspekcie dążeń do ich przejęcia przez inne państwa. Rosja uważnie obserwuje operację antyterrorystyczną w Afganistanie oraz działania mające na celu budowanie baz i zaznaczenie obecności wojskowej, ponieważ może to skutkować zmianą układu sił w regionie. Zwalczanie terroryzmu w Afganistanie jest jednak korzystne również dla Rosji, oddala bowiem widmo zmagania i niebezpieczeństw związanych z zagrożeniami nietradycyjnymi.

Wspólnota Niepodległych Państw

Wymiernym elementem dążenia Rosji do utrzymania wpływów było powstanie organizacji politycznych, ekonomicznych i bezpieczeństwa, które połączyły ją z regionem w nowym układzie geopolitycznym. Organizacją ważną ze względu na liczbę zrzeszonych państw, integrującą byłe republiki Związku Radzieckiego, jest Wspólnota Niepodległych Państw (WNP)³. Powstała ona 8 grudnia 1991 roku z inicjatywy Rosji, Ukrainy i Białorusi jako alternatywa dla byłych republik związkowych. 21 grudnia 1991 roku w Ałma Acie do Wspólnoty dołączyły następujące państwa: Armenia, Azerbejdżan, Kazachstan, Kirgistan, Mołdawia, Tadżykistan, Turkmenistan i Uzbekistan. W odniesieniu do Azji Centralnej było to istotne wydarzenie, ponieważ państwa regionu jednomyślnie wskazały na konieczność utrzymywania dobrych stosunków z Rosją, pozwalających na budowanie własnych struktur państwowych i tożsamości narodowej bez zrywania relacji historycznych. W 1993 roku do WNP dołączyła Gruzja, jednak w 2008 roku (w praktyce rok później), po wojnie

rosyjsko-gruzińskiej, natychmiast z niej wystąpiła.

Sygnatariusze podpisanych porozumień założyli, że WNP będzie łączyła byłe republiki radzieckie na drodze demokratycznych przemian. Dotyczy to głównie państw, które po raz pierwszy uzyskały samodzielność państwową oraz dostrzegły potrzebę utrzymania istniejących powiązań politycznych, gospodarczych oraz obronnych. Siedzibą organizacji został Mińsk, lecz większość zgromadzeń odbywa się w Moskwie. Państwa zachodnie postrzegają WNP jako spadkobierczynię ZSRR. Wydaje się też, że organizacja ta powstała raczej w celu stworzenia instrumentu utrzymywania byłych republik w rosyjskiej strefie wpływów oraz możliwości zachowania przez Rosję wpływu na kierunki ich rozwoju⁴.

Najważniejszymi komórkami organizacyjnymi WNP są: Rada Szefów Państw WNP (prezydenci państw), Rada Szefów Rządów, Rada Ministrów Spraw Zagranicznych oraz organy wojskowe, finansowo-gospodarcze i naukowe. Z perspektywy dwudziestu lat funkcjonowania WNP widać, że jej struktury organizacyjne są mało wydolne, a wiele z podpisanych dokumentów nie jest praktycznie realizowanych. Kwestionowane są skuteczność organizacji i jej możliwości, co powoduje, że niektóre państwa poszukują nowych partnerów poza regionem, mimo że nadal pozostają członkami WNP. W dużej mierze wynika to z faktu zdominowania Wspólnoty przez Rosję, która przez wieloletnie umowy dwustronne chce utrzymać korzystne dla niej relacje z partnerami.

Sytuacja w WNP jest złożona i wciąż stanowi element mocarstwowej polityki Rosji. Państwo to konsekwentnie dąży bowiem, zwłaszcza w ostatnich latach, do

² J. Nichol: *Central Asia's Security: Issues and Implications for U.S. Interests*. CRS Report for Congress, Washington, 7 January 2005, s. 42.

³ W j. ros.: *Sodruzhestwo Nezavisimych Gosudarstw (SNG)*, w j. ang.: *Commonwealth of Independent States (CIS)*.

⁴ W. Halota: *Dominująca rola Federacji Rosyjskiej we Wspólnocie Niepodległych Państw*. Collegium Civitas, Warszawa 2006.

Opracował: Bartosz Brądkiewicz

Rys. 2. Ważniejsze rosyjskie bazy na terenie państw Azji Centralnej

odbudowania swojej pozycji na arenie międzynarodowej. Owa strategia łączy się z warunkowaniami bezpieczeństwa regionalnego w Azji Centralnej, której państwa są zagrożone przez napływający z południa Azji radykalny islam, terroryzm oraz przemyt narkotyków. WNP jako struktura między państwowa służy wspieraniu słabszych krajów regionu w przeciwdziałaniu tym zagrożeniom, ze wskazaniem na Rosję jako państwo odpowiedzialne za kształtowanie tego bezpieczeństwa. Ponieważ podobne zagrożenia są problemem również dla Rosji, Azja Centralna stała się strefą buforową, pozwalającą powstrzymać napływ niebezpiecznych zjawisk z Azji Południowej, zwłaszcza

z Afganistanu. Polityka Rosji w ramach WNP sprawdza się w Azji Centralnej, mniej efektywna jest na Kaukazie Południowym (Gruzja), a relatywnie mało efektywna w Europie Wschodniej (Ukraina).

Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym

Ważnymi narzędziami utrzymania na pożądanym poziomie bezpieczeństwa w regionie Azji Centralnej są Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (OUBZ)⁵ oraz Szanghajska Organizacja Współpracy (SOW)⁶. Pierwszej organizacji przewodzi Rosja, natomiast w drugiej wpływy są podzielone między Rosję i Chiny. Poszerzenie

⁵ Szerzej o OUBZ: Z. Śliwa, D. Brądkiewicz: *Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym*. „Kwartalnik Bellona” 2010 nr 3; zob. także: <http://www.dkb.gov.ru/>.

⁶ Zob.: Z. Śliwa, Y. Ong: *Szanghajska Organizacja Współpracy*. „Kwartalnik Bellona” 2008 nr 3.

współpracy w ramach tych struktur o kwestie polityczne i ekonomiczne pozwala przypuszczać, że obie organizacje mogą stać się alternatywą dla WNP.

OUBZ powstała 7 października 2002 roku i kontynuuje idee Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (UBZ), podpisanego w 1992 roku w Taszkencie przez Armenię, Kazachstan, Kirgistan, Rosję, Tadżykistan i Uzbekistan. W 1993 roku do układu przystąpiły Azerbejdżan, Białoruś i Gruzja. Układ obowiązywał przez pięć lat. W 1999 roku został odnowiony, jednak już w ograniczonym składzie. Podpisały go: Armenia, Białoruś, Kazachstan, Kirgistan, Rosja i Tadżykistan. W OUBZ, podobnie jak we wcześniejszym UBZ, główną rolę odgrywa Rosja jako państwo o największym potencjale wojskowym i gospodarczym, gwarantujące pozostałym członkom wsparcie ekonomiczne i militarne. Znamienny jest fakt, że w trzech państwach Azji Centralnej Rosja ma bazy wojskowe (rys. 2). Liczba tych obiektów świadczy o kierunku rosyjskiej strategii bezpieczeństwa państwa oraz o współpracy w ramach OUBZ.

Bazy i instalacje Rosji w Azji Centralnej

Kazachstan⁷:

- kosmodrom Bajkonur;
- antybalistyczny radar wczesnego ostrzeżenia typu Dariał-U – Bałchasz-9 (Gulszad nad jeziorem Bałchasz);
- obiekty 4 Państwowego Centralnego Poligonu Wojskowego:
 - 10 Państwowy Poligon Doświadczalny (rakietowy, jeden z największych w świecie) Saryszagan (Priozersk nad jeziorem Bałchasz);
 - 11 Państwowy Poligon Doświadczalny – Emba;
- Obiekty 929 Państwowego Centrum Lotniczo-Doświadczalnego Ministerstwa

Obrony Federacji Rosyjskiej im. W. Czkałowa – Achtubińsk:

- 85 Poligon – Atyrau,
- 171 Poligon – Terekty,
- 231 Poligon – Turgaj;

- 171 Komendantura Lotnicza – Karaganda.

Kirgistan:

- 999 Baza lotnicza – Kant, około 1500 żołnierzy;
- 338 Węzeł Łączności – Czaldybar, niedaleko miasta Kara-Balta;
- 954 Doświadczalna Baza Broni Podwodnej – Karakoł (Kojary nad jeziorem Issyk-kul);
- Automatyczna Stacja Sejsmiczna N1 – Iczke-Suu;
- Laboratorium Radiosejsmiczne – Majлуу-Suu.

Tadżykistan:

- 4 (201) Baza Wojskowa – Giproziemgorod na przedmieściach Duszanbe; Kurgonteppa (hist.: Kurgan-Tiube), Kulab, około 5500 żołnierzy (trzy pułki), Grupa Lotnicza – Ajni;
- 1109 Samodzielny Węzeł Optoelektroniczny Okno (kompleks kontroli przestrzeni kosmicznej) – Nurek.

W odniesieniu do OUBZ jako czynnika stabilizującego bezpieczeństwo oraz powstrzymującego ruchy separatystyczne i terrorystyczne duże znaczenie ma bezpośrednie sąsiedztwo aż trzech państw Azji Centralnej – Tadżykistanu, Turkmenistanu, Uzbekistanu – z Afganistanem, co pośrednio wpływa na liberalizację polityki Rosji wobec działań NATO w tym rejonie. Działalność w zasadzie konkurencyjnej organizacji pod przywództwem Stanów Zjednoczonych jest oceniana względnie przychylnie, czego przykładem może być zgoda na transport zaopatrzenia niemilitarnego dla wojsk koalicji przez terytoria państw Azji Centralnej i Rosji.

⁷ Opracowano na podstawie: M. Nałęcz: *Rosyjskie wojskowe bazy zagraniczne*. „Kwartalnik Bellona” 2008 nr 1; M. Falkowski: *Polityka Rosji na Kaukazie Południowym i Azji Centralnej*. „Prace OSW” 2006 nr 6 z. 23.

Źródło: <http://en.caspianweekly.org/resimler/rbk.jpg> (dostęp: 28.03.2011).

Fot. 1. Rosyjskie samoloty Su-27 w bazie Kant

Na przełomie lat 2008/2009 prezydent Kirgistanu Kurmanbek Bakiyew wyraził wątpliwości co do przedłużenia pobytu wojsk amerykańskich w bazie Manas. W zamiarze tym utwierdzała go Rosja, która w ramach „rekompensaty” za zamknięcie bazy obiecała finansowo-inwestycyjne wsparcie Kirgistanu. Generalnie jednak strategia Rosji dotycząca tego regionu obejmuje również problematykę światowego bezpieczeństwa, w tymwalkę z terroryzmem, którą w Afganistanie prowadzi NATO. Tym samym zamknięcie bazy nie do końca było zgodne z interesem Rosji i państw Azji Centralnej, a podpisana 7 lipca 2009 roku umowa Kirgistanu z USA przyniosła korzyści finansowe oraz dalszą perspektywę powstrzymania radykalnego islamu. W opinii obserwatorów sprawa bazy Manas wpłynęła na pogorszenie się stosunków między Rosją a Kirgistanem, oznaczając zbliżenie ze Stanami Zjednoczonymi. Tym bardziej że

w lutym 2009 roku Bakiyew ogłosił, iż zamknie amerykańską bazę w Manas, jeśli Rosja wesprze kraj pakietem pomocowym w wysokości 2 mld dolarów. Po otrzymaniu części pomocy (300 mln dolarów) podpisał w czerwcu nową umowę z rządem amerykańskim na wynajem bazy, przy czym podniósł opłatę roczną z 17 do 63 mln dolarów. Dla dyplomacji rosyjskiej był to policzek⁸. Mimo wielu deklaracji i wypowiedzi przedstawicieli władz Rosji nie dąży ona do radykalnego sparaliżowania działań NATO. Można jednak zaobserwować niepokój w związku z próbami rozszerzenia współpracy wojskowej Stanów Zjednoczonych z krajami tego regionu. Rosja rozumie, że wycofanie sił NATO z Afganistanu mogłoby stworzyć niebezpieczeństwo dla niej i jej sojuszników w Azji Centralnej z powodu groźby separatyzmu oraz przeniknięcia terroryzmu. Dlatego od kwietnia 2008 roku zezwała Francji i Niemcom na

⁸ A. Cooley: *Kyrgyzstan on the Brink*. „Journal of Contemporary World Affairs” 2010, Vol. 109, No. 79, s. 302.

tranzyt ładunków niemilitarnych, a nawet sprzętu wojskowego Bundeswehry (listopad 2008 rok). Polityka Rosji w Azji Centralnej jest podporządkowana również strategicznym celom w innych regionach świata, takich jak Europa Wschodnia (rozszerzenie NATO) czy Kaukaz Południowy (Gruzja)⁹.

Mimo wielu ustępstw i pośredniego wspierania Stanów Zjednoczonych w działaniach w Afganistanie, Rosja wrażliwie reaguje na obecność wojskową w Azji Centralnej. Wszystkim zainteresowanym tym regionem przypomina, że nie zaakceptuje prób rozszerzenia strefy wpływów. Jest to coraz bardziej widoczne, zwłaszcza że siły USA i NATO nie odnoszą sukcesów w walce z afgańskimi rebeliantami. Trwają rozmowy na temat utworzenia amerykańskich centrów szkolenia poza Afganistanem – w Tadżykistanie (Karateg) i Kirgistanie (Osz), a także centrum antyterrorystycznego w Tadżykistanie. Zarazem pojawiają się informacje, że Rosja również zabiega o kolejne bazy w tych krajach¹⁰. W 2010 roku sytuacja wewnętrzna w tych państwach zdestabilizowała się w związku z walką o władzę, konfliktami religijnymi i etnicznymi oraz napięciami na tle socjalnym. Dlatego Rosja, doświadczona w prowadzeniu polityki w regionie, dąży do zwiększenia swojej pozycji oraz możliwości oddziaływania na sytuację w niestabilnych państwach. Zwiększeniu możliwości oddziaływania na sytuacje kryzysowe służą powstałe w OUBZ stałe Połączone Siły Operacyjnego Reagowania (PSOR)¹¹. Są one jednak postrzegane w sposób zróżnicowany. Ich powstanie kwestionuje Uzbekistan, zarzucając Rosji przygotowywanie sił do

interwencji w krajach członkowskich OUBZ.

Działalność OUBZ przynosi państwom członkowskim z Azji Centralnej również korzyści ekonomiczne. Rosja, chcąc utrzymać prymat militarny w tej części świata, dostarcza im uzbrojenie i sprzęt wojskowy po niższych cenach. Dla państw, które borykają się z problemami finansowymi oraz ogólnym kryzysem gospodarczym, jest to kusząca oferta.

Szanghajska Organizacja Współpracy

Powstanie Szanghajskiej Organizacji Współpracy (SOW) wynikało z dostrzeżenia przez Rosję i Chiny potrzeby współpracy w celu, między innymi, zachowania wpływów w Azji Centralnej. W 1996 roku Chiny, Kazachstan, Kirgistan, Rosja i Tadżykistan, tzw. szanghajska piątka, podpisały w Szanghaju *Traktat o pogłębieniu zaufania wojskowego w rejonach granicznych (Treaty on Deepening Military Trust in Border Regions)*, a następnego roku w Moskwie – *Traktat o redukcji sił wojskowych w rejonach granicznych (Treaty on Reduction of Military Forces in Border Regions)*. W czerwcu 2001 roku to nieformalne forum konsultacyjne przekształciło się w Szanghajską Organizację Współpracy (SOW). Jako szóste państwo przystąpił do niej Uzbekistan¹².

Obecnie SOW obejmuje sześć państw członkowskich: Rosję i Chiny oraz cztery państwa Azji Centralnej – Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan i Uzbekistan. Indie, Iran, Mongolia i Pakistan mają status obserwatora, a Białoruś i Sri Lanka – status państw partnerskich. Z organizacją, w ramach Grupy

⁹ K. Zasztowt: *Rywalizacja Rosji i NATO w Azji Środkowej*. „Kwartalnik Bezpieczeństwo Narodowe” 2009 nr 11.

¹⁰ K. Strachota: *Tadżykistan na progu wojny domowej: ISAF i USA na progu nowych problemów*. „Tydzień na Wschodzie” 2010 nr 31.

¹¹ Collective Rapid Reaction Forces (CRRF) liczą około 4500 żołnierzy i są bezpośrednio podporządkowane połączonemu dowództwu. *Fissures in the Force: Multilateral Co-Operation Can Only Go So Far*. „Jane's Intelligence Review”, 1 June 2007, s. 2.

¹² W. Konończuk: *Fiasko integracji. WNP i inne organizacje międzynarodowe na obszarze poradzieckim 1991–2006*. „Prace OSW” 2007 nr 5 z. 26, s. 18.

Kontaktowej SOW, współpracuje również Afganistan. Zainteresowanie tych państw pracami organizacji zostało potwierdzone podczas szczytu SOW w Taszkencie w 2010 roku. Świadczy to o możliwościach rozwoju i rozszerzenia organizacji poza obecny region wpływów. Turkmenistan, choć nie jest członkiem SOW, obserwuje rozwój organizacji i uczestniczy w jej szczytach oraz spotkaniach.

Współpraca w ramach SOW obejmuje między innymi *podejmowanie wspólnych wysiłków w celu zapewnienia i utrzymania pokoju, bezpieczeństwa i stabilizacji w regionie, dążąc do ustanowienia nowego, demokratycznego, sprawiedliwego i racjonalnego międzynarodowego ładu politycznego i ekonomicznego*¹³. Organizację można jednak uznać za element wspólnego przeciwdziałania obydwu państw coraz większym wpływom Stanów Zjednoczonych, mimo że koncentruje się ona na bezpieczeństwie państw Azji Centralnej, a głównie na zwalczaniu *trzech sił zła: separatyzmu, terroryzmu i ekstremizmu*¹⁴. Zainteresowanie Rosji tą formą współpracy z Chinami w odniesieniu do Azji Centralnej wynika z relacji historycznych, linii komunikacyjnych, przebiegu rurociągów oraz kontaktów ekonomicznych i handlowych.

Rosja, aktywnie uczestnicząc w ćwiczeniach wojskowych państw SOW, demonstruje gotowość do wsparcia regionu w razie zaistnienia takiej potrzeby oraz podjęcia wspólnych wysiłków w zapewnieniu stabilizacji w *strategicznej przestrzeni Azji*

*Centralnej*¹⁵ bez potrzeby angażowania organizacji bezpieczeństwa spoza regionu. Promuje też utworzenie wspólnego forum energetycznego¹⁶, w którego ramach państwa bogate w zasoby surowców energetycznych mogłyby współpracować z państwami potrzebującymi takich zasobów z korzyścią dla każdej ze stron. Duże złoża gazu ma Rosja, Kazachstan i Uzbekistan, a także Turkmenistan, potencjalny członek SOW, oraz Iran, obecny obserwator. Ocenia się, że złoża te stanowią około 50% światowych dostaw. Obecna sieć rurociągów przesyłania ropy naftowej i gazu jest rozbudowywana na obszarze wszystkich państw członkowskich SOW, zwłaszcza w kierunku Chin. Utworzenie sojuszu energetycznego obecnych i potencjalnych członków SOW (np. Iranu, Indii i Pakistanu)¹⁷ mogłoby doprowadzić do powstania najsilniejszego sojuszu tego typu, który z powodzeniem mógłby konkurować z OPEC (Organization of the Petroleum Exporting Countries) i zapewnić bezpieczeństwo energetyczne poszczególnych państw oraz rynki zbytu dla dostawców surowców energetycznych. W konsekwencji polityka energetyczna SOW mogłaby w istotny sposób wpływać na geopolitykę i bezpieczeństwo na obszarze całej Eurazji, co miałyby duże znaczenie dla Rosji.

Choć zasadniczym obszarem zainteresowania SOW pozostaje bezpieczeństwo, to w jej ramach coraz intensywniej jest rozwijana współpraca polityczna i gospodarcza. Azja Centralna, region zasobny w ważne strategicznie surowce, dąży do zacieśnienia

¹³ Karta Szanghajskej Organizacji Współpracy. Artykuł 3 Obszary współpracy. <http://www.sco2011.kz/en/shos/harte.php> [dostęp: 18.09.2011].

¹⁴ SCO Joint Statement: Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism. October 2001. Pełny tekst dostępny na stronie: http://www.sectesco.org/news_detail.asp?id=93&LanguageID=2/.

¹⁵ M. K. Bhadrakumar: Shanghai Cooperation Organization Primed and Ready to Fire: Toward a Regional and Global Realignment? Opublikowany w „Japan Focus”, 10 August 2007, na podstawie artykułu w „Asia Times”, 4 August 2007. http://www.japanfocus.org/m_k_bhadrakumar/2494 [dostęp: 16.09.2011].

¹⁶ Energy Club of Shanghai Cooperation Organization (SCO), Russian Prime Minister Website 29 October 2008. <http://www.premier.gov.ru/eng/visits/world/6079/info/2281> [dostęp: 26.04.2011].

¹⁷ M. K. Bhadrakumar: Russia, Iran Tighten the Energy Noose. „Asia Times”, 22 December 2007.

więzi sektorów energetycznych poszczególnych państw. Jeszcze niesprecyzowany charakter organizacji może jednak utrudniać jej dalszy rozwój. Podstawowe znaczenie dla SOW mają także stosunki między Rosją a Chinami oraz ich wspólne obszary zainteresowań. Rosja dąży raczej do przekształcenia organizacji w tradycyjny wojskowy sojusz bezpieczeństwa, związany z jej interesami w regionie. Propozycja ta natrafia jednak na opór członków SOW, którzy wolą koncentrować się na zwalczaniu terroryzmu, współpracy ekonomicznej oraz unikają jednoznacznie antyamerykańskiej postawy. Chiny natomiast podkreślają polityczne i ekonomiczne znaczenie SOW jako forum budowania bezpieczeństwa w regionie i promowania multilateralizmu.

Rosja, przodując w OUBZ i SOW, ma pewną swobodę działania, ponieważ w sytuacji kryzysowej może angażować się w ramach SOW, stosownie do potrzeb, dzieląc odpowiedzialność z Chinami. Może także podejmować odpowiednie operacje w ramach OUBZ bez potrzeby bezpośrednich konsultacji z Państwem Środka. Dlatego obydwie organizacje, mimo że ich skład członkowski oraz cele są zbieżne, mają dla Rosji duże znaczenie.

Kontakty dwustronne Rosji z państwami Azji Centralnej

Oprócz zainteresowania strategią bezpieczeństwa dotyczącą całego regionu Rosja prowadzi politykę dwustronną z każdym z pięciu państw. Jest to związane z geopolitycznym położeniem tych krajów, szczególnie zaś z zasobami surowców naturalnych oraz specyficznym położeniem w Azji, tworzącym bufor dla napływu zagrożeń z południa kontynentu.

Kazachstan. Wśród państw regionu odgrywa istotną rolę z wielu powodów, między innymi ze względu na ogromne złoża ropy naftowej, gazu ziemnego i węgla, długą granicę (7,5 tys. km), tranzyt do pozostałych państw Azji Centralnej, dużą mniejszość rosyjską (około 25% ludności kraju, najwięcej ze wszystkich krajów WNP) oraz kosmodrom Bajkonur¹⁸. Rosja utrzymuje wpływy w Kazachstanie dzięki umowom dwustronnym oraz współpracy w organizacjach bezpieczeństwa, takich jak WNP, OUBZ i SOW. W związku z tym na terenie kraju odbywa się wiele ćwiczeń wojskowych i antyterrorystycznych sił OUBZ i SOW. Chodzi o przeciwdziałanie zacieśnianiu współpracy Kazachstanu ze Stanami Zjednoczonymi, krajami Unii Europejskiej oraz Chinami. Mimo to Kazachstan podpisał z USA w 2003 roku i następnie w 2008 roku porozumienia o współpracy wojskowej (na lata 2008–2012), w której ramach kazachscy żołnierze szkolą się między innymi w West Point oraz prowadzą wspólne szkolenia na terenie swojego kraju. Współpraca ta przyniosła w 2010 roku wymierne efekty – uzyskanie gotowości batalionu KazBat, wyposażonego zgodnie ze standardami NATO, do współdziałania z paktem północnoatlantyckim. Planowany jest udział tego batalionu w misji w Afganistanie¹⁹. Ponadto Kazachstan podpisał porozumienie z NATO o tranzyście wojsk do Afganistanu. Mimo intensywnej współpracy z państwami zachodnimi władze Kazachstanu dbają o utrzymanie dobrych stosunków z Rosją, między innymi ze względu na duży procent ludności rosyjskiej. Rosji również zależy na stabilności wewnętrznej Kazachstanu, co jest widoczne w polityce i współpracy gospodarczej. Długoterminowe umowy gospodarcze częściowo uzależniają

¹⁸ Premier Putin uczestniczył 29 sierpnia 2010 roku w uroczystościach wmurowania kamienia węgielnego pod budowę nowego kosmodromu Wostocznyj na dalekim wschodzie Rosji. <http://www.rp.pl/artukul/528767.html> [dostęp: 29.04.2011].

¹⁹ W. Muchin: *Sojusz Północnoatlantycki na postradzieckim terenie*. „Niezwisimaja Gazieta” z 1 września 2010 r. <http://rt.com/politics/press/nezavisimaya/a-north-atlantic-post-soviet-alliance/en> [dostęp: 13.04.2011].

Kazachstan od Rosji, którą niepokoją zwłaszcza coraz większe wpływy ekonomiczne Chin.

Kirgistan. To ważne państwo w rosyjskiej strategii bezpieczeństwa w Azji Centralnej. Język rosyjski ma w nim status języka oficjalnego. Władze kraju są zainteresowane dobrymi relacjami z Federacją Rosyjską, co wynika z faktu, że Kirgistan jest jednym z najbiedniejszych państw w regionie i obawia się dominacji silnych sąsiadów (Chin, Kazachstanu, Uzbekistanu). Współpracując z Rosją, odgrywa podobną rolę jak Armenia na Kaukazie Południowym. Z liczących się sił politycznych Kirgistanu żadna nie jest nastawiona negatywnie do Rosji. Świadczą o tym ostatnie rozruchy i zmiana rządu, gdy opozycja, mając poparcie Rosji, doprowadziła 7 kwietnia 2010 roku do obalenia prezydenta Bakijewa. W 2010 roku doszło również do napięć na tle socjalnym i politycznym w południowej części Kirgistanu (Osz, Dżalalabad).

Rosja natychmiast uznała Rząd Tymczasowy, któremu zwróciła uwagę na los mniejszości rosyjskiej (12,5% ludności kraju). Był to ważny sygnał, ponieważ czynnik ów został wykorzystany podczas konfliktu z Gruzją w 2008 roku. Rząd Tymczasowy nie zmienił swojego politycznego nastawienia do Rosji, a wybrany 10 października 2010 roku parlament gwarantuje dalszą z nią współpracę²⁰. W związku z czerwcowymi rozruchami na tle etnicznym między ludnością kirgiską a uzbecką na południu kraju rząd zwrócił się o pomoc do Rosji i użycie sił reagowania OUBZ. Ale zarówno OUBZ, jak i SOW ograniczyły się do nacisków dyplomatycznych i pomocy humanitarnej. Podobnie postąpiły inne organizacje międzynarodowe.

Kryzys ten wskazał na realność zagrożeń w regionie i kruchość stabilizacji²¹. Obecna militarna obecność Rosji w Kirgistanie ma związek z bazą USA w Manas pod Biszkekiem, powstałą jesienią 2001 roku na potrzeby wojny w Afganistanie. 22 września 2003 roku Federacja Rosyjska otworzyła własną bazę wojsk lotniczych w Kancie pod Biszkekiem. To pierwsza tego typu baza poza terytorium Rosji. Teoretycznie stanowi ona element sił szybkiego reagowania OUBZ, ale faktycznie jest zintegrowana z systemem obronnym Rosji²².

Tadżykistan. Geopolityczne położenie tego kraju – w bezpośrednim sąsiedztwie z Afganistanem – stanowi istotny punkt polityki bezpieczeństwa Rosji w Azji Centralnej. Celem strategicznym Rosji w Tadżykistanie jest umocnienie obecności wojskowej oraz zminimalizowanie wpływów amerykańskich i chińskich. Ponadto ważne jest wyeliminowanie zagrożeń stwarzanych przez radykalny islam, terroryzm oraz przestępczość zorganizowaną, w tym przemyt narkotyków. Współpraca Rosji z Tadżykistanem w dziedzinie bezpieczeństwa została zacieśniona po interwencji USA w Afganistanie. Za udzielenie zgody na założenie bazy sił amerykańskich na potrzeby wsparcia sił w Afganistanie Tadżykistan otrzymał od Stanów Zjednoczonych pomoc finansową, co mogło stanowić przyczółek do rozszerzenia współpracy. Zachęcony tym prezydent Emomali Rachmanow rozpoczął negocjacje z Rosjanami w sprawie statusu ich wojsk oraz form rekompensaty za użytkowanie obiektów. W rezultacie w czerwcu 2004 roku w Soczi podpisano porozumienie rosyjsko-tadżyckie, na mocy którego ochronę granicy powierzono żołnierzom Tadżykistanu, 201 Dywizję Zmechanizowaną przeniesiono do

²⁰ M. Matusiak: *Przewrót w Kirgistanie*. „Tydzień na Wschodzie” 2010 nr 14.

²¹ *Statement of Shanghai Cooperation Organization in connection with events in southern Kyrgyzstan*, 20 June 2010; *Statement by SCO Secretariat on constitutional referendum and formation of new government in Kyrgyzstan*, 21 July 2010. Strona internetowa SOW: <http://www.sectsco.org/EN> [dostęp: 19.04.2011].

²² W. Górecki: *Rosja wobec wydarzeń w Kirgistanie (kwiecień–czerwiec 2010)*. „Komentarz OSW” 2010 nr 38.

Źródło: <http://en.valka.cz/viewtopic.php/p/321621/>.

Fot. 3. Samodzielny Węzeł Optoelektroniczny Okno (kopuły sześciu systemów optycznego śledzenia) w górach Sanglok w miejscowości Nurek, Tadżykistan

nowej bazy oraz zredukowano tadżycki dług o 300 mln dolarów. Tym posunięciem Rosja umocniła swoją pozycję w Tadżykistanie, prezydent Rachmanow zaś nie zgodził się, by Stany Zjednoczone kontynuowały rozlokowanie swojej bazy na terenie kraju. Rosyjska obecność wojskowa w Tadżykistanie, oprócz możliwości korzystnego wpływu na gospodarkę, jest czynnikiem stabilizującym bezpieczeństwo tego państwa.

W latach 2008–2010 Tadżykistan przeżywał kryzys państwowości. Jeszcze bardziej umocniło to pozycję Rosji, starcia zbrojne sił rządowych z oddziałami byłych komendantów polowych związanych z radykałami muzułmańskimi zagrażają bowiem ciągłości państwa w obecnym kształcie²³. Dodatkowo Stany Zjednoczone i NATO, potrzebując stałego zaplecza w państwach Azji Centralnej,

przyznały Rosji nieformalny mandat do zapewnienia bezpieczeństwa w regionie, zwłaszcza w takim państwie jak Tadżykistan. Argumentem za takim rozwiązaniem jest fakt stacjonowania tam rosyjskich wojsk, sprzyjają temu również liczne porozumienia gospodarcze wiążące państwa. Niebagatelne znaczenie dla polityki ma także to, że wielu Tadżyków pracuje w Rosji i przesyła pieniądze do kraju.

Uzbekistan. Rola tego państwa w polityce regionalnej Rosji jest wiązana z jego centralnym położeniem w Azji, liczbą ludności (ponad 27 mln obywateli – najliczniejszy kraj Azji Centralnej), zasobami naturalnymi, tranzytem ropy i gazu z Turkmenistanu, a także utrzymywaniem dobrych stosunków z USA, Chinami oraz Unią Europejską. Ponadto prezydent Islam

²³ K. Strachota: *Tadżykistan na progu wojny domowej...*, op.cit.

Karimow w sposób zdecydowany kontroluje opozycję islamską. Dla Rosji jest to ważny argument za utrzymaniem dobrych relacji z Uzbekistanem, ponieważ ona także obawia się ekstremizmu.

W ostatnich latach stosunki między Rosją a Uzbekistanem nie były najlepsze, co wynikało z poszukiwania przez Uzbekistan własnej, niezależnej drogi rozwoju. Do poprawienia relacji między państwami przyczynił się wewnętrzny konflikt społeczny w Uzbekistanie²⁴ w 2005 roku, za który Zachód skrytykował prezydenta Karimowa oraz nałożył sankcje. Sytuację wykorzystała Rosja, wskazując na organizacje terrorystyczne i separatystyczne jako prowodyrów zamieszek. Skutkowało to zwrotem Uzbekistanu ku Rosji i zacieśnieniem współpracy w sferze politycznej, wojskowej oraz gospodarczej. Uzbekistan wstąpił do OUBZ (czerwiec 2006 rok), EaWG²⁵ i SOW oraz wycofał zgodę na przedłużenie terminu stacjonowania sił amerykańskich w bazie lotniczej Karshi-Khanabad. Był to duży sukces rosyjskiej strategii w Azji Centralnej. Korzystna dla Rosji sytuacja, mimo wielu zwrotów, utrzymuje się do dzisiaj.

Pierwszym sygnałem dążenia do niezależności państwa było dość szybkie wystąpienie Uzbekistanu z EaWG (2008 rok) oraz odmówienie przyłączenia się do Połączonych Sił Operacyjnego Reagowania OUBZ. Uzbekistan dystansuje się również od inicjatyw Rosji utworzenia klubu energetycznego w ramach SOW i nie brał udziału w ostatnich ćwiczeniach wojskowych SOW „Peace

Mission 2010” oraz ćwiczeniach „Kobalt 2010” zorganizowanych w ramach OUBZ²⁶. Ponadto po zniesieniu w październiku 2009 roku sankcji przez Unię Europejską wyraził zgodę na tranzyt ładunków niemilitarnych dla państw NATO. Stosunku do Rosji nie zmieniła wizyta prezydenta Karimowa w Moskwie w kwietniu 2010 roku. Uzbekistan obawia się bowiem zbyt licznej obecności wojskowej Rosji, szczególnie w sąsiednim Kirgistanie, a tym samym w regionie²⁷.

Turkmenistan. Wobec tego kraju, który od lat prowadzi politykę neutralności, Rosja stosuje odmienną strategię. Nie podejmuje zdecydowanych działań w celu wyciągnięcia kraju z izolacjonizmu. Problem neutralności Turkmenistanu wynika także z faktu, że rządy autorytarne sprawuje prezydent Gurbanguly Berdimuhamedow, przewodniczący Demokratycznej Partii Turkmenistanu, jedynej legalnej partii w tym kraju. Podobną władzę sprawował jego poprzednik. W ostatnich latach Moskwa życzliwie przyjmowała politykę tego państwa ze względu na jego izolację również wobec państw Unii Europejskiej i USA. Rosja nie zachęca Turkmenistanu do wstąpienia do OUBZ lub SOW i kupowania broni, swoje cele osiąga dzięki pozyskiwaniu turkmeńskiej ropy i gazu ziemnego oraz kontrolowaniu rurociągow.

W 2009 roku po eksplozji rurociągu, która spowodowała straty bliskie miliarda dolarów miesięcznie, w stosunkach z Rosją pojawiła się rysa. Państwa wzajemnie oskarżały się o spowodowanie tego incydentu²⁸. O przemyślanej tolerancji Rosji wobec

²⁴ Do ruchów w Andżanie doszło w maju 2005 roku. Siły bezpieczeństwa, strzelając do protestujących, zabiły wielu uczestników pokojowej demonstracji. Zob.: *How the Andijan killings unfolded*. BBC News, 17 May 2005. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/4550845.stm> [dostęp: 16.05.2011].

²⁵ Euroazjatycka Wspólnota Gospodarcza (Eurasian Economic Community).

²⁶ „Peace Mission 2010” – *Strategic action fighting terrorism*. „People’s Daily” (online), 17.09.2010. <http://english.people.com.cn/90001/90776/90883/7142739.html/>; *Masszabnym szturmom zawieryszilos’ uczenije stran ODKB „Kobalt-2010”*. Strona internetowa OUB, 10.06.2010. http://www.ont.by/news/our_news/0058653 [dostęp: 24.05.2011].

²⁷ W. Górecki: *Rosja-Uzbekistan: szczyt bez przełomu*. „Tydzień na Wschodzie” 2010 nr 15.

²⁸ J. Vasava: *China Frees Turkmenistan From the Diktats of Gazprom*. http://www.articlealley.com/article_1395438_19.html [dostęp: 13.02.2010].

Turkmenistanu świadczy to, że nawet zmiana statusu tego państwa na członka stowarzyszonego WNP nie odbiła się echem, mimo że była ona dość nieoczekiwana (26 sierpnia 2005 roku)²⁹. Incydent z 2009 roku oraz niezobowiązujące związki z Rosją spowodowały, że prezydent Turkmenistanu 15 stycznia 2011 roku w rozmowie z przewodniczącym Komisji Europejskiej José Manuelem Barroso zadeklarował gotowość swojego kraju do dostarczania gazu do rurociągu Nabucco, który ma zmniejszyć zależność Unii Europejskiej od surowca z Rosji³⁰.

Federacja Rosyjska prowadzi specyficzną politykę wobec każdego państwa regionu. Umiejętnie korzysta z wszelkich okazji zachowania wpływów, co wynika z dobrego rozeznania w uwarunkowaniach wewnętrznych poszczególnych krajów. Pozwala to na wykorzystywanie napięć wewnętrznych, relacji personalnych oraz wzajemnych obaw i zaszłości historycznych do własnych celów. Na przykładzie wydarzeń w Kirgistanie można stwierdzić, że Rosja lepiej rozumie zależności regionu niż Stany Zjednoczone, które niewłaściwie oceniły pozycję Bakijewa, uważając, że utrzyma on władzę. Efektem tego była ograniczona krytyka reżimu oraz naruszania zasad demokracji i praw człowieka. Wybory prezydenckie w lipcu 2009 roku zostały potępione przez obserwatorów międzynarodowych, ambasada amerykańska zaś wydała jedynie chłodne w wymowie oświadczenie³¹. Pośrednio było to pochodną wydarzeń w Uzbekistanie z 2005 roku, kiedy to krytyka działań rządu spowodowała zamknięcie bazy

USA w Karshi-Khanabad, wystąpienie Uzbekistanu z GUAM³² i przystąpienie do SOW. Nie doceniono zatem znaczenia zrywu w Kirgistanie z 2005 roku i nie przewidziano możliwości zaistnienia podobnej sytuacji w przypadku Bakijewa.

Uwarunkowania gospodarczej współpracy Rosji z Azją Centralną

Współpraca gospodarcza Rosji z państwami Azji Centralnej jest oparta na kontaktach wielostronnych, w ramach WNP oraz na umowach dwustronnych. Na początku była ona wymuszona wieloma zaszłościami związanymi z dawnym ZSRR. Taki stan rzeczy odpowiadał również państwom Azji Centralnej. Po pierwsze, po uzyskaniu niepodległości doszło do zapaści w wyniku zerwania tradycyjnych więzi gospodarczych i braku struktur oraz instrumentów wspierania społeczeństwa w trudnych sytuacjach, między innymi podczas słabych zbiorów płodów rolnych czy zachwiania napływu dochodów z eksportu surowców energetycznych. Po kilku latach samodzielności politycznej i gospodarczej odnotowano wzrost gospodarczy. Tym samym Rosja częściowo straciła swoją dominującą pozycję. Nie obroniła jej także powołana w tym celu Wspólnota Niepodległych Państw. Rosję zaczęli zastępować nowi kontrahenci (koncerny, państwa), stając się jej rywalami w handlu i inwestycjach. Jest to istotne, ponieważ politykę gospodarczą w regionie Azji Centralnej Moskwa podporządkowała całościowej strategii energetycznej. Wynikało to z faktu posiadania przez niektóre kraje regionu dużych zasobów gazu ziemnego, ropy naftowej,

²⁹ M. Falkowski: *Polityka Rosji na Kaukazie...*, op.cit., s. 32.

³⁰ *Turkmenistan gotów dostarczać gaz Europie*. „Puls Biznesu” z 15 stycznia 2011 r. http://www.pb.pl/a/2011/01/15/Turkmenistan_gotow_dostarczacz_gaz_Europie [dostęp: 15.04.2011].

³¹ A. Cooley, op.cit., s. 302.

³² GUAM – Organizacja na rzecz Demokracji i Rozwoju. Nazwa pochodzi od pierwszych liter nazw państw członkowskich: Gruzji, Ukrainy, Azerbejdżanu i Moldawii.

Opracował: Bartosz Brądkiewicz na podstawie: http://www.lib.utexas.edu/maps/commonwealth/centralasia_energy96.jpg/.

Rys. 3. Złóża surowców energetycznych w Azji Centralnej

węgla i uranu oraz innych minerałów potrzebnych w przemyśle. Dlatego konkurencja w dostępie do tych złóż jest duża, a koncerny, które już zawarły kontrakty na eksploatację niektórych złóż, w znacznej części pochodzą spoza Rosji. Szacunkowe zasoby najważniejszych surowców energetycznych w krajach Azji Centralnej według stanu na 1 stycznia 2009 roku przedstawiały się następująco³³:

- gaz ziemny (biliony stóp sześciennych³⁴):

- Turkmenistan – 94 000 (12 miejsce w świecie),
- Kazachstan – 85 000 (13 miejsce w świecie),
- Uzbekistan – 65 000 (16 miejsce w świecie);
- ropa naftowa (miliardy baryłek³⁵):
- Kazachstan – 30 000 (11 miejsce w świecie);
- węgiel (miliony ton):
- Kazachstan – 31 300 (7 miejsce w świecie).

³³ Źródło: *Oil & Gas Journal*. <http://www.eia.doe.gov/emeu/international/reserves.html> (dostęp: 10.03.2011); *Statistical Review of World Energy*. <http://www.bp.com/statisticalreview> [dostęp: 10.03.2011].

³⁴ Stopa sześcienna (cu ft) = 0,028316846592 m³.

³⁵ Baryłka ropy naftowej (1 bbl) = 158,96832 l (około 159 l).

Tym samym znaczenie gospodarcze krajów Azji Centralnej, zwłaszcza Kazachstanu³⁶, Turkmenistanu i Uzbekistanu, jest duże, a wszystkie zainteresowane strony – Rosja, USA, Indie, Chiny i Unia Europejska – wciąż zabiegają o jak największe wpływy. Rosja nadal ma silną pozycję, co wynika między innymi z długoletnich kontraktów koncernów rosyjskich oraz wzajemnych relacji polityczno-narodowościowych. Wpływy nie są równomierne, ale z największym właścicielem zasobów energetycznych – Kazachstanem – Rosja utrzymuje dobre stosunki, choć państwo to dąży do dywersyfikacji dróg dostaw oraz zróżnicowania odbiorców, tak by częściowo uniezależnić się od jednego partnera, uzyskać większą swobodę oraz lepsze warunki cenowe³⁷. Relacje te wynikają również z bezpośredniego sąsiedztwa. Wzorcowym przykładem owej współpracy i przemyślanej strategii energetycznej jest realizowany od wielu lat przez Rosję import węgla energetycznego tylko z Kazachstanu. W 2009 roku były to 23 mln t, czyli połowa wydobycia węgla w Kazachstanie. Węgiel ten jest wykorzystywany głównie w przygranicznych elektrowniach. W 2009 roku Rosja wyeksportowała ponad 103 mln t własnego węgla³⁸.

Generalnie Kazachstan, posiadając zasoby trzech najważniejszych surowców energetycznych oraz surowce związane z energią jądrową, ściśle współpracuje nie tylko z Rosją, lecz także z pozostałymi zainteresowanymi stronami. Unia Europejska systematycznie dąży do poszerzenia współpracy z wszystkimi krajami regionu Morza

Kaspijskiego, w tym z Kazachstanem. Chiny również osiągnęły postęp, jeśli chodzi o import ropy naftowej, a w przyszłości będą importowały gaz ziemny. Ważne są dla nich także zasoby uranu, surowca potrzebnego dla sektora energetycznego³⁹. Z kolei w przemyśle wydobywczym duże udziały posiadają firmy z USA, które blokują między innymi eksport ropy do Iranu⁴⁰.

Współzawodnictwo energetyczne dotyczy głównie sieci rurociągów w Eurazji. Rosja jest zainteresowana rurociągiem gazowym Iran–Pakistan–Indie. Chodzi o zamiary Amerykanów wykorzystania gazu z Afganistanu i/lub Turkmenistanu do zaopatrzenia Afganistanu, Pakistanu i Indii oraz budowę rurociągu omijającego Rosję i Iran. Istnieją również projekty budowy nowych rurociągów z obszaru Morza Kaspijskiego i Azji Centralnej z pominięciem obszaru Rosji. Przykładem – amerykańska propozycja rurociągów ropy naftowej i gazu łączących Kazachstan i Turkmenistan, przez Morze Kaspijskie, z Europą. Nowe linie przesyłu połączyłyby rurociąg Baku (Azerbejdżan)–Tbilisi (Gruzja)–Ceyhan (Turcja) z rurociągiem Baku–Erzurum (Turcja). W związku z tym Rosja jako główny dostawca Europy podpisała trójstronną umowę z Turkmenistanem i Kazachstanem w celu polepszenia stanu i rozszerzenia sieci rurociągów wzdłuż Morza Kaspijskiego bezpośrednio do Rosji. W efekcie plany rurociągów transkaspjskiego i Nabucco stanęły pod znakiem zapytania, ponieważ zależą one od dostaw gazu z Turkmenistanu i Kazachstanu⁴¹. Dużą

³⁶ Zob.: *Sektor energetyczny Republiki Kazachstanu*. Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Astanie, Kazachstan, 9 grudnia 2010 r. http://almaty.trade.gov.pl/pl/Branza/article/detail,2383,Sektor_energetyczny_Republiki_Kazachstanu [dostęp: 29.03.2011].

³⁷ Z. Saurbek: *Kazakh-Chinese Energy Relations: Economic Pragmatism or Political Cooperation?* „The China and Eurasia Forum Quarterly” 2008, Vol. 6, No. 1, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, s. 93.

³⁸ A. Madej: *Górnictwo węglowe Rosji*. „Twój Rynek” 2010 nr 7/8, Biuletyn Ambasady RP w Moskwie.

³⁹ Z. Saurbek: *Kazakh-Chinese Energy...*, op.cit., s. 94.

⁴⁰ S. Mroziński, J. Piotrowski: *Kazachstan – czyli co to za kraj i dlaczego jest teraz ważny*. <http://www.globaleconomy.pl/content/view/2107/9> [dostęp: 25.05.2011].

⁴¹ M. K. Bhadrakumar: *Russia, Iran...*, op.cit.

rolę w tym współzawodnictwie odgrywa Iran jako drugi producent gazu w świecie oraz możliwy dostawca gazu w ramach projektu Nabucco. Co ważne, wstąpienie Iranu do SOW osłabiłoby energetyczne i geopolityczne interesy USA i Europy w Azji Centralnej i Południowej. Sankcje ONZ z czerwca 2010 roku w związku z irańskim programem nuklearnym wyeliminowały taką ewentualność, ponieważ SOW ogłosiła, że państwo objęte nimi nie może zostać przyjęte do organizacji⁴². Nie jest to jednak kwestia rozstrzygnięta.

26 lutego 2009 roku rosyjski rząd zatwierdził *Strategię energetyczną Federacji Rosyjskiej do 2030 roku*, w której założono znaczne zwiększenie wydobycia i eksportu surowców energetycznych, reformę całej gospodarki, uzyskanie wpływu na międzynarodowe rynki surowców energetycznych dzięki inwestycjom za granicą oraz zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego państwa. Priorytetem reformy rosyjskiej gospodarki, zdominowanej przez gaz ziemny, ma być zmniejszenie jej energochłonności. Zwiększenie wydobycia do 2030 roku ma przedstawiać się następująco: ropy o 8,6–9,7% (do 530–550 mln t), gazu o 33,2–41,5% (do 880–940 mld m³), produkcji energii elektrycznej o 17% (do 1,8–2,2 bln kWh). Wymagać to będzie inwestycji o wartości rzędu 1,8–2,1 bln dolarów. Natomiast zwiększenie inwestycji w sektorze energetycznym za granicą ma być realizowane przez zakupy udziałów w zagranicznych koncernach energetycznych, w tym prowadzących wydobycie w państwach Azji Centralnej⁴³.

Konsekwencją przyjęcia strategii energetycznej w Azji Centralnej było między innymi podpisanie przez premiera Władimira Putina 19 grudnia 2009 roku rozporządzenia dotyczącego przekazania korporacji państwowej Rosatom 14,5 mld rubli (około 0,5 mld dolarów) środków budżetowych na inwestycje zagraniczne. Z uzyskanych funduszy korporacja dofinansowała swoją spółkę Atomredmetzłoto (ARMZ), która wydobywa surowce między innymi w Kazachstanie. Spółka ta uczestniczy także w międzynarodowych badaniach złóż uranu oraz ich eksploatacji⁴⁴. Od 2008 roku ARMZ rozszerza swoje wpływy za granicą, zwiększając udziały w zagranicznych koncernach posiadających złoża w Azji Centralnej, między innymi w kanadyjskim koncernie Uranium One (U1). 24 listopada 2010 roku amerykańska Komisja Energetyki Jądrowej podjęła decyzję (jako ostatnia z rządów państw posiadających aktywa) o wydaniu zgody holdinngowi ARMZ na zwiększenie udziału w tej kanadyjskiej firmie z 23% do 51%. Tym samym Rosjanie, wykorzystując światowy kryzys gospodarczy, umacniają swoją pozycję w regionie w dziedzinie eksploatacji złóż związanych z sektorem atomowym, który ma dla władz rosyjskich znaczenie strategiczne⁴⁵.

Współpracą gospodarzaz Turkmenistanem nie układa się zgodnie z oczekiwaniami. 29 grudnia 2009 roku prezydent tego kraju upoważnił rząd do podpisania kontraktów o łącznej wartości 9,7 mld dolarów na eksploatację jednego z największych złóż gazu na świecie – Południowego Jolatanu (zasoby oszacowano na 4–14 bln m³). Oznacza

⁴² Wu Jiao, Li Xiaokun: SCO agrees deal to expand. „China Daily”, 12 June 2010. http://www.chinadaily.com.cn/cndy/2010-06/12/content_9968565.htm [dostęp: 13.03.2011].

⁴³ W. Górecki: Rząd zatwierdził Strategię energetyczną Federacji Rosyjskiej do 2030 roku. „Tydzień na Wschodzie” 2009 nr 41.

⁴⁴ I. Wiśniewski: Budżet wspiera ekspansję Rosatomu. „Tydzień na Wschodzie” 2010 nr 1.

⁴⁵ W. Konończuk: Rosyjski holding uranowy ARMZ przejmuje kanadyjską spółkę Uranium One. „Tydzień na Wschodzie” 2010 nr 40.

to, że Turkmenistan podjął decyzję o samodzielnym zagospodarowaniu złóż i zaangażowaniu zagranicznych firm jedynie jako podwykonawców, którzy dostarczą technologie oraz uruchomią produkcję gazu na poziomie 20 mld m³ rocznie. Wykonawcami mają być: CNPC (Chiny), Petrofac Gulf Oil & Gaz FZE (Zjednoczone Emiraty Arabskie) oraz Hyundai i LG (Korea Południowa). Inwestycja zostanie sfinansowana przez państwo oraz z kredytu zaciągniętego w Chińskim Banku Rozwoju. Kierunek eksportu wydobywanego gazu (poza dostawami dla Chin) pozostaje otwarty, z pewnością więc dojdzie do rywalizacji między Rosją a państwami zachodnimi⁴⁶.

Wnioski

Kwestię zabezpieczenia strategicznych interesów Rosji w Azji Centralnej należy odbierać w kontekście umacniania strefy wpływów w każdym z pięciu państw tego regionu. Federacja Rosyjska utrzymuje status czołowego mocarstwa w tej części świata dzięki układom polityczno-wojskowym, powiązaniom gospodarczym oraz tradycyjnej współpracy. Jest to drugi region, po Kaukazie Południowym, stanowiący ważny element polityki zagranicznej Rosji, warunkujący jej rolę w polityce światowej. Osłabienie pozycji Rosji było widoczne podczas wojny z Gruzją, gdy mimo zabiegów nie udało się przekonać państw Azji Centralnej do uznania niepodległości Osetii Południowej i Abchazji. Wynikało to z pewnego spadku atrakcyjności Rosji jako partnera politycznego, ale też z obaw przed zastosowaniem podobnych rozwiązań w przyszłości. Kolejny czynnik to obawa państw regionu przed własnymi ruchami separatystycznymi. Daje się też zauważyć, że państwa Azji Centralnej, zwłaszcza Uzbekistan, poszukują pewnego geopolitycznego balansu między wpływami i relacjami z Rosją, USA i Chinami.

Strategia Rosji wobec Azji Centralnej gruntownie zmieniła się po 2001 roku, kiedy to Stany Zjednoczone i kraje NATO rozpoczęły interwencję w Afganistanie. Tym samym w podejściu strategicznym Rosji do krajów Azji Centralnej można wyodrębnić dwa okresy. Pierwszy, obejmujący lata 1991–2001, był pokłosiem poprzedniego systemu oraz silnych więzi z Rosją, zwłaszcza w sferze bezpieczeństwa i wsparcia ekonomicznego, wobec słabości gospodarek państw regionu i wrażliwości rynków wewnętrznych na wszelkie zmiany. Dla drugiego okresu, czyli lat 2002–2010, charakterystyczne było zwiększenie samodzielności polityczno-gospodarczej, ożywienie kontaktów z USA, krajami zachodnimi oraz zwiększenie wpływów gospodarczych Chin. Wyższe ceny surowców energetycznych spowodowały, że kraje posiadające złóża ropy naftowej i gazu uzyskały większe dochody, tym samym w większym stopniu stały się niezależne od Rosji, zaczęły także renegecjować umowy związane z importem surowców energetycznych. Do państw zainteresowanych regionem Azji Centralnej dołączają Indie i Iran. Ten ostatni jako sąsiad Turkmenistanu pogłębia z nim swoje kontakty polityczno-gospodarcze.

Na początku XXI wieku kraje Azji Centralnej ożywiły swoją działalność polityczno-gospodarczą, co doprowadziło do ścięcia się interesów mocarstw oraz próby rozszerzenia ich stref wpływów. W tej rywalizacji Rosja już nie dominuje, ponieważ obecnie dominacja polityczna i wojskowa okazuje się niewystarczająca. Atutem w rywalizacji stał się bowiem czynnik gospodarczy oraz nowe kierunki rozwoju. Rosja natomiast nie dostarcza regionowi nowoczesnych inwestycji, które umożliwiłyby rozwój krajów w takiej mierze, jak to proponują Chiny.

Zasoby surowców naturalnych są ważne dla Rosji, ponieważ pozwalają oddziaływać

⁴⁶ A. Jaroszewicz: *Turkmenistan zagospodarowuje swoje największe złoża gazu – Jolatan*. „Tydzień na Wschodzie” 2010 nr 1.

na państwa europejskie i prowadzić twardą politykę, nawet uciekać się do szantażu gazowego (Ukraina). Są też potrzebne do realizacji już zawartych kontraktów na dostawę gazu do partnerów na zachodzie i w centrum Europy. W tym kontekście duże znaczenie ma rywalizacja Rosji i Chin o dostęp do surowców naturalnych – wskazuje na coraz większe znaczenie Państwa Środka jako ważnego partnera handlowego, dysponującego środkami na inwestycje i kontrakty. Współpraca ta jest więc ważna dla wszystkich krajów Azji Centralnej, ponieważ daje im większą swobodę w wyborze odbiorców oraz zmniejsza zależność od Rosji. Rosjan, co zrozumiałe, nie zadowala taki rozwój sytuacji. Tym bardziej że firmy chińskie nawiązują i zacieśniają współpracę zarówno w sferze dostępu do pól wydobywczych, jak i budowy oraz rozbudowy rurociągów, a także inwestują znaczne środki finansowe oraz pomocowe⁴⁷.

Mimo zwiększonej rywalizacji o utrzymanie wpływów w krajach Azji Centralnej, Rosja nadal uzyskuje wiele sukcesów. Przykładem kazachska ropa, która w najbliższych latach będzie płynęła jeszcze większym strumieniem przez terytorium Rosji, a nie przez kraje Kaukazu Południowego. Sytuacja ta może się zmienić za kilka lat, po wybudowaniu w Kazachstanie terminalu Kuryk na Morzu Kaspijskim oraz ropociągu Eskene–Kuryk. Obecnie konsorcjum Caspian Pipeline Consortium, będące właścicielem i operatorem ropociągu Tengiz–Noworosyjsk,

podjęło decyzję o zwiększeniu przepustowości tego szlaku z 28 do 67 mln t ropy rocznie. Tym samym utrwalona została pozycja Rosji na szlaku przesyłania ropy do Europy⁴⁸.

W najbliższych latach Rosja wciąż będzie odgrywała dużą rolę w regionie, co wynika z wieloletnich dwustronnych umów gospodarczych, kontroli rurociągów i dużego znaczenia dostępu do rynków rosyjskich, w tym miejsc pracy. W dziedzinie bezpieczeństwa ważną rolę będą odgrywały OUBZ i SOW, zwłaszcza dla przywódców krajów Azji Centralnej, którzy dążą do utrzymania jedności narodowej i nadal chcą sprawować władzę. Rosja umiejętnie prowadzi politykę w regionie, balansując między „twardymi” i „miękkimi” argumentami. Choć jej pozycja została zachwiana, wciąż pozostaje ważnym graczem na politycznej szachownicy Azji Centralnej. Właściwa ocena sytuacji w Kirgistanie i użycie ekonomicznych, politycznych oraz medialnych instrumentów nacisku świadczą o tym, że Rosjanie rozumieją uwarunkowania regionu i potrafią współpracować z państwami. Utrzymanie obecnej pozycji jest jednak zadaniem trudnym, tym bardziej że również Rosja boryka się z wieloma problemami wewnętrznymi, związanymi między innymi z mniejszościami narodowymi. Sprawy wewnętrzne Rosji mogą więc wpływać na kształtowanie się i ciągłość jej polityki zagranicznej. ■

⁴⁷ M. Ögütçü: *Kazakhstan's Expanding Cross-Border Gas Links. Implications for Europe, Russia, China and other CIS countries*. University of Dundee, Vol. 17, Dundee 2008, s. 15.

⁴⁸ A. Jaroszewicz: Rosja głównym korytarzem dla eksportu ropy z Kazachstanu. „Tydzień na Wschodzie” 2010 nr 42.